

KAMEN S MEĐAŠNIM OZNAKAMA FEUDALNOG
POSJEDA SPLITSKE NADBISKUPIJE IZ GODINE 1397.
U POLJIČKOM SELU SRINJINU

Juraj Marušić

Splitski plemić Franjo Natalis (Božičević), oko 1502. godine, u svojoj pjesmi na latinskom jeziku u čast venecijanskog providura (gradonačelnika) grada Splita ovako govori o Poljičanima:

Strašan je (gens truculenta) to narod
vičan pod slamnatim prebivati krovovima
od grabeža po planini živjeti, narod
vičan nikome se ne pokoravati¹

I otac hrvatske književnosti, splitski plemić Marko Marulić, pjesnik *Judite* u jednoj svojoj latinskoj pjesmi himni u čast tragično poginulom, kamenovanom splitskom nadbiskupu Rajneriju (Arniru) za Poljičane kaže: »ferae gentes«;² latinska riječ »ferus« znači: divlji, surov... Čini se da je on Historiju svog sugrađanina arhidakona Tome pažljivije čitao kao plemić i Splitsčanin nego kao pjesnik, jer bi valjda bio osjetio ljepotu stiha koji je s ustiju tih »ferae gentes« topao i nepreinačen mogao pristati usnama njegove *Judite*: »Zar misliš, da možeš nas izbaciti iz posjeda zemljišta naših otaca i predja«.³

I dok je Natalis pod kupolom bivšeg Dioklecijanova mauzoleja slušao gromki pjev i odjek »ferae gentes« svog velikog suvremenika i prijatelja, i s pjesničkim užitkom uspoređivao sa svojim »gens truculenta« — u već tada staroj crkvi svetog Klementa, visoko u Mosoru (u poljičkom selu Sitno) prepisivao se još jedan od mnogih primjeraka omašne, tada već više od stotinu godina stare knjige Poljičkog statuta; najstariji je do danas sačuvan prijepis, koji se čuva u Arhivu JAZU u Zagrebu, iz Marulićeva vremena, pisan jezikom i narječjem (čakavskim) njegove *Judite*, a povrh toga i poljičkim pismom.

Tom pismošću i tom ovelikom knjigom, redigiranom uz vatru poljičkih ognjišta, makar možda i pod nekim slamnatim krovom, pod vedrim nebom poljičkih seoskih sastajališta, zimskih prančioka i ljetnih gumana,

na poznatim sastajalištima općeg zbora cijelih Poljica (na primjer Pod Gračem, u poljičkom selu Gata), regulirao se čitav život starih Poljica, počevši od najkrupnijih stvari, kao što je, recimo, besplatna dodjela zemlje dojučerašnjim bezemljašima, onima koji se odnedavna u nekom od poljičkih sela okučije kao slobodni ljudi, s obrazloženjem: »neka more svak živ biti« (čl. 59b), što je također stih za *Juditu*; a kontrapunkt tom stihu (u istom članu Poljičkog statuta): »jere ništar nie ča e vazda bilo« — zar nije primjeren i glavi takva mislioca kakav bijaše Marulić!

I sve tako, do onih članaka Statuta koji reguliraju i takve sitnice kao što je, recimo, briga za vola kojeg njegov gospodar, orući svoju zemlju u nekom drugom poljičkom selu, ima pravo pripustiti u tustu, neozubanu pašu, gaj tog sela, dok sam polako, odmarajući se od teška rada kao i njegov vol, »priobuje« (čl. 59c) opanke, otežale zemljom što se uz njih zalijepila i u njih zašla, i od koje on živi, dok njegovo blago u planini mirno pase, bez straha od grabeži jer ga štiti poljički Zakon koji krađu kože kažnjava volom, a krađu vola glavom kradljivca (»tko ukrade kozu ili brav, dužan je volom...«, čl. 78a).

Na splitsko feudalno kopito, potkivano feudalnom »zakonitošću«, zasnovanom na kraljevskim darovnicama (autentičnim ili falsificiranim, to Poljičani nisu ispitivali), pod kojim u feudalnu, kmetovsku ili kolonatsku ovisnost padoše četiri Splitu najpristupačnija i ujedno plodna poljička sela — Srinjin, Podstrana, Jesenice, Duće — ostalih osam mosorskih, poljičkih sela (u nekima od njih po više zaselaka) odgovoriše »i mi konja za trku imamo«, i potkovaše ga snažnim čavlima starohrvatskog, predfeudalnog prava, donešena još iz stare domovine, iza Karpata — ali i nekim po splitskom uzoru kovanim, feudalnim, za koje na vlastitoj koži osjetiše kako snažno biju i spremaju se na još jače udarce (da svojoj snazi podvrgnu »cijelu planinu Mosor«).

Ali, kako tog tako, djelomično i feudalnim čavlima potkovanog poljičkog ata zauzdati, da čuvajući plot vlastitog obora od udara izvana, ne učini kvara unutra, u samom oboru?

Način kako su to stari Poljičani uglavnom, u velikoj mjeri uspjeli, kao i neke slučajeve neuspjeha, nastojao sam istražiti u svojim priložima u trima već objavljenim svescima Poljičkog zbornika.

Ovdje se pak sada radi o tome, da se stvarnost nekih od tih sjena na velikoj i svijetloj slici mnogostoljetne borbe za slobodu obrazloži još nekim, kako mi se čini do sada neobjavljenim dokumentima.

To su, ponajprije, podaci iz katastarskih mapa i pratećih knjiga koje se čuvaju u Arhivu mapa u Splitu, a sačinjene su godine 1832,⁴ dakle ni tridesetak godina iza prestanka postojanja samoupravne poljičke župe općine (1807); mnogostoljetni život te župe općine odrazio se i u tim mapama i knjigama.

U njima je kao vlasništvo »raznih općina Poljica«, tj. raznih poljičkih sela, i kao »didičko« ucrtana jedna zemlja u poljičkom selu Podstrani, neposredno ispod samog dna mosorske kamene kose Perun, počevši okc pola kilometra zapadno od crkve Sv. Fabijana, oko jedan kilometar dugačke

i oko tri stotine metara široka, nešto više od polovine površine zasađena lozom, dok je ostalo pašnjak, a obrađuju je ukupno 72 kmeta.

Druga takva zemlja, vlasništvo osam⁵ poljičkih »didičkih« sela, nalazi se ucrtana i ubilježena u poljičkom selu Srinjin, a proteže se samim dnom mosorske kose Sridivice, neposredno uz potok Vilar koji teče dnom duge prodoli gdje se sastaju strme sjeverne padine Peruna i gotovo isto tako strme južne padine Sridivice.

Ta zemlja, duga nešto više od jednog i pô kilometra, prosječne širine nešto iznad stotinjak metara, sva je zasađena lozom, a obrađuje ju ukupno 60 kmetova, od čega na zemlji sela: Kostanje — 20, Zvečanje — 13, Gata — 2, Čišla — 2, Dubrava — 6, Dolac Gornji, Dolac Donji i Sitno — 17 kmetova.

Ta zemlja, oblikom vrlo izduljen i uski pravokutnik, svojom širinom (od stotinjak metara) na istoku graniči sa zemljom kojoj je i u mapi ubilježeno ime »Libar«, tj. knjiga, a vlasništvo je splitske biskupije, kao i ostalo prostranstvo sela Srinjin.

Ta biskupska zemlja dobila je to ime po »libru«, knjizi uklesanoj u obliku jedne pravokutne udubine u jedan oveliki, do dva metra visoki i široki kamen-stanac, na samoj granici gore spomenutog »didičkog« i biskupskog posjeda (taj međašni kamen je stotinjak koraka zapadno od stare kapelice Sv. Nikole, uz stari, za stara Poljica vrlo važan put koji je dolinom Vilara vezao srednja Poljica sa gradom Splitom, a Splićanima olakotio feudalni prodor u neobično plodno poljičko selo Srinjin i dalje u srednja Poljica).

Postanak tog naziva zemlje »Libar« Lovre Katić vidi u tome što »postoje dva falsifikata, koja rade o pravu paše u Sitnome, što ga Splićanima tobože daje kralj Zvonimir na molbu nadbiskupa Lovrinca. Prvi falsifikat je povelja Zvonimirova od godine 1078 (Rački: Doc. str. 114), a drugi je Kolomanova potvrda iz godine 1103 (Smičiklas C. D. II, str. 10)«, pa je »pučka tradicija kontaminirala ove činjenice: smrt Rajnerijevu i zahtjeve, koji se nalaze u dvjema falsifikatima«, te su nastale razne »varijacije tradicije« o tom događaju, a jedna od tih je i ova:

»U Sitnome, susjednom selu Srinjina, čuo sam ovo pripovijedati: Neki biskup dolazio u Srinjin na svoje imanje, pa zamolio Sitnjane, da mu dadu u gaju toliko prostora za pašu njegovu konju, koliko obuhvati bivolja koža. Kad su oni na to privolili, biskup rastrigao na kajiše kožu i stao na široko pasati po gaju. Nato skočiše Krstulovići iz Sitnoga, a biskup pobježe i Krstulovići za njim pa ga preko potoka na Vilaru ustrijeliše u zatiljak, dok je bježao niz Vilar prema Srinjinu. Gdje je pao, tu je udario knjigom o kamen, pa se ta knjiga i danas vidi u kamenu.«⁶

Ta varijanta, makar i anahronistički vrlo alterirana (ustrijeliše!) metamorfoza poznatog kamenovanja o kojem govori Arhidakon, kao i sve ostale varijante (Katić spominje i onu o ubojstvu varićakom) u biti odražavaju istu misao: borbu starih Poljičana da očuvaju kruh svoje djece i slobodu svoje zemlje da ne padnu u kmetovsku ovisnost.

Iako je taj »didički« posjed u Vilaru u cijelosti, a još više poneki njegov dio koji je otpadao na neko od osam sela, kvantitativno upravo sićušan, a kvalitativno (strmina Sridivice) upravo kukavan u usporedbi s ravničar-

skim prostranstvom ostalog dijela Srinjina, jednog od najplodnijih (pa možda i najplodnijeg) krajeva u Poljicima, ipak su kmetovi na tom didićkom posjedu, seljaci sela Srinjin teško podnosili taj svoj položaj, kako se to vidi iz postojećih, dosad, mislim, također neobjavljenih dokumenata.

Godine 1772. pobunili su se protiv svojih gospodara Sitnjana i Dočana, kad su ti htjeli ponovno uvesti feudalnu stegu koja je za vrijeme Turaka oslabila, ili su vlastitim radom na toj zemlji htjeli afirmirati svoje vlasništvo koje je za duge vladavine Turaka na neki način prešutno prešlo na obrađivače, kmetove.

Došli su Sitnjani »10 marča 1772«, a za njima i neki Dočani, da sade lozu »u zaboju«, tj. krčevinu Srinjana, koji se tome opriješe, i jedan Srinjanin, Nikola Mušić sin. Pavla, zadade »stinom u glavu« jednom Sitnjaninu,

Položaj međašnog kamena iz 1397. g. s uklesanim križem i »librom« kod Srinjina u Poljicima

Matiji Ugrinoviću, smrtnu ranu od koje je sutradan umro. Po naredbi velikog kneza Frane Pavića, »kančilir p. provincije Poljica«, Mijo Žulević, vodio je istragu, i u dugačkom, pedantno vođenom zapisniku zapisao rezultat te istrage, posjet ranjeniku na postelji u njegovoj kući (11. III), pregled rane (»vidi ranu od koje ležaše, na njegovoj glavi, na desnu stranu, navr glave, k desnom uvu, koliko more pokriti gazeta, na troje otišla rana od smrti...«), njegovo saslušanje, kao i saslušanje svjedoka, tada i u tri navrata kasnije (21. III, 10. V, 17. V, iste godine).⁷

Zanimljivo je da se Srinjani, osim ubojice, odazivlju na saslušanje i time priznaju vlast poljičke župe i njezina suda, makar se iz samog zapisnika istrage vidi, da su na licu mjesta tragičnog događaja Srinjane vodili »najpridni knez Srnina Stipan Juričić... i prokurator Stipan Alovnić i sudac Pava Svojn(!) i sudac Bariša Barić rečeni Cigić, i prokurator Ivan Bečić...«, iz čega se vidi da je selo Srinjin imalo i neko svoje sudstvo (oformljeno valjda za doba Turaka).

Istragom je utvrđeno da su Sitnjani zemlju o kojoj je riječ smatrali svojom (i sam tragično poginuli je rekao: »ja sam bija sa svim selom i mi smo sadili loze na našoj zemli i dojdose selani Srinani...«), dok su Srinjani držali suprotno (njihov knez Stipan Juričić kaže, kako su Sitnjani i Dočani »zlo... učinili« što su došli da sade lozu u njihov, srinjanski, »zaborj«; striktno govoreći, vlastiti »zaborj« nije isto što i vlastita zemlja, ali Srinjani, čini se, tu nisu pravili razliku).

Presuda poljičkog kupnog zbora (tj. »gospodin knez, gospodin vojvoda sa svimi glavari«), kako se to vidi iz drugog dokumenta potpisana potpisom vojvode i potpisom velikog kneza i pečaćena velikim pečatom poljičke župe od »23 šetembra 1772«, glasila je: smrt i konfiskacija imovine:

»... pala mrtva krv i ubijen Matij Ugrinović sin pok. Tome stinom u glavu, u provinciji Poličkoj u mistu Vilaru, na zemli vlastele bosanske... Otvorismo naš Zakon u kojemu govori ako bi se naša ovaki ubojica u Poljici, da se ima obisiti... ako bi se uvatija u Polici... i da sve negovo ide u obćinu Poličku...« (vidi bilješku broj 5).⁸

Iz toga se ne vidi je li smrtna presuda i izvršena jer je okrivljeni osuđen u odsutnosti. Zanimljivo je da je, po riječima kančilirova zapisnika, sudski postupak pokrenut »po našem Zakonu i običaju ove provincije i potvrđen i uzdržan od privedre republike mletačke«, po čemu se vidi da je Venecija priznavala poljičkom sudstvu i pravo donošenja smrtnih presuda.

Gore spomenuti međašni kamen s uklesanim »librom« nije samo simbol paradoksalnosti o kojoj je dosad bila riječ, nego ima i znatnu povijesnu vrijednost kao jedno od uporišta povijesno vrlo značajne »Reambulacije dobara splitskog nadbiskupa 1397. godine«, u kojoj Lovre Katić nalazi⁹ podatke u korist autentičnosti nekih postavki iz povelje hrvatskog kneza Trpimira od 4. ožujka 852. godine, dok Nada Klaić u toj istoj »Reambulaciji« nalazi argumente za zaključke protivne Katićevim.¹⁰

U tekstu »Reambulacije« stoji da granica nadbiskupskih posjeda sela Srinjina i Osića (»...Srenine, et... Osici insimul positum...«)¹¹ tekući stiže i »...de puncta Perun... ad parvam Zavalam ad quemdam lapidem cruce sculptum... et de praedicta cruce...«,¹² o čemu Katić kaže: »Od Peruna granica se proteže do Male Zavale, do nekoga kamena, na kojem je uklesan križ (...) Gdje je u ono doba bio uklesan križ u kamenu, tamo je kasnije uklesana knjiga kao znak međaša nadbiskupskih dobara. Ta se knjiga još i danas vidi i taj se predio zove »Libar«...«¹³

Taj međašni kamen, međutim, ima još i veću povijesnu vrijednost kao posve sigurno uporište jedne tako značajne »Reambulacije«. Katić nije zapazio da »Libar« knjiga nije uklesana na mjestu gdje je bio križ, nego je uklesana na istočnoj strani tog velikog međašnog kamena. Križ o kojem

govori šest stotina godina stari dokumenat »Reambulacije« ostao je netaknut, uklesan na južnoj strani tog kamena, kako bi bio vidljiv s puta koji vodi samo dvadesetak koraka južnije od kamena. Katić nije opazio taj križ jer je bio pokriven s par kamena međašnog zida koji vodi smjerom sjever—jug. Dovoljno je bilo maknuti samo par kamena tog međašnog zida da se pokaže križ, pomno klesan na klesanjem već uravnanu i uokvirenu površinu.

Vrijedno je, mislim, spomenuti da se u »Reambulaciji« kaže: »...ad lapidem cruce sculptum, quae Crux pro meta habetur inter D. Archiepiscopum, et terras Budislavi Dragohnich...«,¹⁴ iz čega se vidi da »didovina« u Vilaru nije nikako starija od godine 1397 (vidi bilješku broj 5).

BILJEŠKE

¹ Za hrvatski prijevod usporedi: *Alfons Pavić*, Prinosi povijesti Poljica, Sarajevo 1903, str. 42; za latinski original: *Miroslav Marković*, Pesme Franja Božičevića Natalisa, Beograd 1958, str. 100.

² *Farlati*, *Illyrici Sacri*, tomus III, str. 210.

³ *Toma Arhiđakon*, *Kronika* (preveo V. Rismondo), Split 1960, str. 41.

⁴ Uvid u mape i knjige, kao i sve izvratke iz njih, omogućio mi je direktor Arhiva mapa, inž. Stjepan Ivanišević. Srdačna hvala.

⁵ Stanovnici tih osam sela, uz naziv »didići«, nazivahu sebe i »bosanskom vlastelom«, po tradiciji koja kaže da su oni potomci sinova kneza, odnosno hrvatskog kralja Miroslava kojeg je ubio ban Pribina. A zemlje o kojima je riječ nazivahu se »didovinom« koju je, po tradiciji, »dao duž mletački Poljicima: tri milje mora do u Cetinu pod Konačnik kraj Garduna«; *Frano Ivanišević*, *Poljica*, Zagreb 1903—1906, str. 76.

To darovanje je Venecija, čini se, stvarno i učinila, u vrijeme kad su Poljica priznala njezinu vrhovnu vlast (1444), mislim zbog toga da bi time podigla ugled »didića« i tako zauzdala moć i ugled »ugarske vlastele« u Poljicima, uvijek vjerne svom ugarsko-hrvatskom kralju. Ali jedva da je veličina, prostranstvo tih zemalja moglo ikada biti onakvo »od mora do Cetine kraj Garduna«.

⁶ *Lovre Katić*, Reambulacija dobara splitskoga nadbiskupa 1397. godine, *Starohrvatska prosvjeta*, III/5, Zagreb 1956, str. 152—153.

⁷ *Arhiv JAZU*, Zagreb: I. c 52 (Kukuljević, br. 577) »Zapisnik kneževine poljičke latinski i hrvatski ćirilskimi pismeni 1772—1774«, f. 108.

⁸ *Ibid.*, f. 100.

⁹ *Katić*, n. dj. str. 137, 153; usporedi: *Juraj Marušić*, Poljičke Tugare u Trpimirovoj povelji i Sumpetarskom kartularu, *Poljički zbornik III*, Split 1978, str. 73—74.

¹⁰ *Nada Klaić*, O Trpimirovoj darovnici kao diplomatskom i historijskom dokumentu, *Vjesnik za Arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXII, Split 1967, str. 126, bilješka broj 137; usporedi: *Marušić*, n. dj. (u cijelosti).

¹¹ *Farlati*, n. dj., str. 340.

¹² *Ibid.*

¹³ *Katić*, n. dj. str. 152.

¹⁴ *Farlati*, n. dj. str. 347.

PIERRE AVEC SIGNES DE DÉLIMITATION DE POSSESSIONS FÉODALES
APPARTENANT L'ARCHEVÊCHÉ DE SPLIT EN 1397, DANS LE VILLAGE DE
SRINJINE, À POLJICA

Juraj Marušić

L'auteur décrit le signe figurant sur une pierre qui s'est conservée jusqu'à ce jour à la frontière des anciennes possessions de l'Archevêché de Split à Poljica, dans le village de Srinjine. Ce signe était en forme de croix et, sur la même pierre, fut plus tard gravé un livre d'après lequel cette localité s'est appelée Liber (du latin: liber, livre). Ces signes se mettent en relation avec les documents de réambulation des possessions de l'Archevêché, datés de 1397. C'est, en même temps, une confirmation des efforts des habitants de Split en vue de marquer avec exactitude leurs grandes possessions à Poljica, et c'est en rapport avec la lutte séculaire antérieure des gens de Poljica pour la conservation de leurs terres, lutte qui culmina avec la lapidation d'Arnir, Archevêque de Split, au XIIe siècle.